

DİNİN DÜNYA SİYASETİNDE YENİDEN DOĞUŞU

Dr. Bahlul ALİYEV,

Türkiye Cumhuriyeti

İstanbul Gelişim Üniversitesi,

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK,

Doğuş Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi

ANAHTAR KELİMELEER: *din-siyaset etkileşimi, Vestfalya paradigması, dini söylem, ulus ötesi dini faaliyet, ulus ötesi dini aktörler.*

AÇAR SÖZLƏR: *din-siyaset münasibətləri, Vestfaliya paradigması, dini narrativ, transmilli dini fəaliyyət, transmilli dini aktorlar.*

KEY WORDS: *religion-politics interaction, westphalian paradigm, religious narrative, transnational religious activity, transnational religious actors.*

Giriş

Hem din, hem de siyaset insana bütün dünyayla olan ilişkisini açıklamakla, güvenlik ve duygusal tatmin arayışında bulunduğu toplumu yönetecek yöntemler ve kurumlar sunmakla insanlık tarihinin en erken dönemlerinden beri önemli bir rol oynamıştır. Din ve siyasetin birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu anlamak için ortak kültürel paydalarını bulmak gerekir. Bu ortak ilke insani değerler sistemidir.

Din ve siyaset arasındaki etkileşim süreci her toplumda gerçekleşir, ancak birbirlerinin üzerindeki etkilerinin derecesinde farklılık gösterir. Uluslararası ilişkilerin modern sistemi, genellikle, laik bir karaktere sahiptir. Bununla birlikte, ayrı ayrı toplumların dini görüşleri, hem tek tek ülkelerin iç politik yaşamında hem de devletlerarası ilişkilerin gelişiminde belirli ve bazen çok önemli bir rol oynamaktadır.

Uluslararası ilişkiler kuramcıları genel olarak dinin rolünü dört yaklaşım üzerinden ele alıyorlar. Birincisi, dinin karar verme açısından devlet sistemini etkilediği, yasama birimlerini tanımladığı, çıkar ve bakışını belirlediği klasik paradigmlar üzerinden incelemidir. İkincisi, Samuel Huntington'un "medeniyetler çatışması" teziyle daha çok tanınan ve dinin mevcut paradigmların yerini alacak ve uluslararası ilişkiler düşüncesinin ana bakış açısını oluşturacak kadar merkezileşmesi tezidir. Üçüncü yaklaşım, dinin uluslararası ilişkilerde rolünün, son yıllarda seküler siyasal ideolojilerin itibarsızlaştırılmasının ardından gelişmekte olan dünyada bir popülist politika biçimi olarak arttığını; bazı bilim adamlarının bunu, anarşik bir ortamda söylemsel çerçevelerin ve ulusötesi ağların rekabetçi etkileşimi hakkında düşünürken hem gerçekçiliği, hem de yapılandırmacılıktan alan "ilişkisel-kurumsal" bir teori olarak nitelendirdikleri bir yaklaşımdır. Dördüncü ve son yaklaşım, dinin nedensel bir değişken olduğuna daha çok odaklanan hipotezlere

bakmaq için kesin taahhütlərdən qaçınır. Dinin, artık nedensel bir dəğişken değil, uluslararası ilişkilerin tutarlı bir aktörü olduğu kabul edilir [1, s.11].

Vestfalya Paradigmasının “Fetişleştirilmesi” ve “Laik Dinler”

Uluslararası İlişkiler araştırmacıları, Uluslararası İlişkilerin temelleri içindeki yaygın Yahudi-Hristiyan etkilerini genel olarak dikkate değer istisnalar dışında laik bir disiplini ilan ederek görmezden gelmiş veya küçümsemişler. Uluslararası İlişkilerin laik temelini sorgulayan çağdaş akademisyenlerin önemli çalışmalarına rağmen, bu bulgular henüz ana akım Uluslararası İlişkilere gerçekten nüfuz etmemiştir. Bu, Batılı akademisyenlerin kendi siyasi bağlamlarında dini nüfuz düzeyi ile ilgili olarak kendi kendilerine dönüşümsüzlüğünün yokluğuna yol açmıştır. Dahası, birçok Uluslararası İlişkiler bilim adamı arasında din ve siyasetin nüanslı bir analizini gerçekleştirmek için, din ve siyasetin seküler kabul edilen Batı siyasal bağlamlarında bile karşılıklı olarak kurucu nitelikte olduğu çok sayıda yolu sık sık gözden kaçırmak için bir yetersizliğe katkıda bulunmuştur [2, s.2].

Ortak söylem, Vestfalya barış anlaşmasının, Reformasyon’un ardından Protestanlar, Katolikler ve Kalvinistler arasındaki doktrinsel farklılıklar üzerinden Avrupa’da patlak veren ve on yıllar süren dinî savaşların sona erdiğini iddia ediyor. Vestfalya Barışı, devletin yetkilerini, belirli bir inancı tutma ve koruma görevinden vazgeçtiğini kabul etti [3, s.352; 4, s.33]. Bu söylemde, Vestfalya, sonraki yüzyıllarda evrimleşen ve derinleşen devlet ile din arasındaki kademeli fonksiyonel ayrıştırma sürecinin başlatılması olarak görülmektedir.

Ancak, yeni ortaya çıkan devletlerde bu farklılaşmayı tam olarak ortaya koyabilmek için hem felsefi, hem de siyasal devrimlere ihtiyaç duysa da, Vestfalya Barışı, dini, görünüşte, devletler arasındaki etkileşimlerde ve şiddetli çekişmelerde bir kaynak olarak başarılı bir şekilde dışladı [5, s.333].

Tarihin bu şekilde okunması, egemen devletin ortaya çıkmasının, önce dışsal ve daha sonra içsel olarak dini nedenlerle şiddet sorununu çözmeye yardım ettiğini ileri sürmektedir. Dinsel şiddete tepki olarak laikliğin ortaya çıktığı argümanı, dini savaşların aslında devletin doğum sancıları olduğunu iddia eden William T. Cavanaugh tarafından tartışılmaktadır. Din savaşları, yalnızca toprak egemenliğini değil, “yeni devletlerin özneleri üzerinde mutlak egemenliği güvence altına almak” için de gerekli olan “özel bir inanç kümesi” olarak dinin yaratılmasını da zorunlu kılmıştı [6, s.398]. Cavanaugh, bizi din savaşlarının “papazlar ve köylülerle değil, merkezi ve egemen devlete doğru hareketin sonucu olan krallar ve soylular” tarafından savaşıldığını kabul etmeye yönlendirir [6, s.403]. Sekülerleşme sürecinin kan dökülmesini engellemek için ortaya çıktığı varsayımı sekülerlikle başlayan güç geçişini belirsiz kılıyor ve bununla modern devlet döneminde şiddetin daha da arttığı gerçeğini köreltiliyor: “Kilisenin iktidardan ayrılması kan akışının durdurulması yönünde hiçbir şey yapmadı” [6, s.414]. Jose Casanova, Avrupa’daki kilise ve siyaset arasındaki ayrılığa rağmen, 1914 ile 1989 yılları arasındaki dönemlerin yüzyıllar boyunca en şiddetli ve kanlı olduğunu ve “modern laik ideolojilerin ürünü” olduğunu savunuyor [7, s.70]. Sekülerleşme sürecinin savaşı sona erdirmek için bir aygıt olarak okunması, güvenliğin sekülerleşme ile tam olarak ilişkilendirildiği ölçüde dini, iç ve dış güvenlik için bir tehdit olarak projelendirmektedir. Böylece din, “halka açıldığı” anda tehlikeli bir tehdit haline gelir [8, s.177-178].

Casanova, laikliğin felsefesinin, “belirli Batı Hristiyan tarihi sekülerleşme sürecini inançtan inançsızlığa kadar evrensel teleolojik beşeri gelişme süreci haline getirmesi” olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, tekil evrensel bir şekilde var olan laiklikten ziyade, Avrupa’da bile tekrarlanmış ve yeniden yapılandırılmış birbiriyle rekabet eden çeşitli sekülerizmler Batı-dışı dünyadan daha az değil. Casanova, Batılı olmayan, özellikle sömürge devletlerin, Avrupa sekülerleşme sürecini, Avrupalıların düşündüğü gibi, evrensel beşeri ve toplumsal gelişim süreci olarak değil, daha çok Hristiyan ve post-Hristiyan tarihi süreci olarak tanımaya daha çok eğilimli olduklarını, iddia etmektedir [7, s.64].

Uluslararası ilişkiler alanı, devletlerarası ilişkilerden dini resmi olarak ortadan kaldıran ve ulus-ötesi kiliseyi ulusal devlete tabi kılan, iman konularında mutlak devlet egemenliğine imtiyaz veren Vestfalya sistemine bağlı kaldı. Paradoksal olarak, Vestfalya’nın dini kökleri olan Protestan Reformu ve “din savaşları”, kısmen de Luther’in “İki Krallık ve İki Hükümdarlık Doktrini”nden etkilenecek, inançsal hakimiyeti politik hakimiyetten ayırıştıran laik bir çözüme yol açmıştır. Buna göre, inanç ya apolitik olan veya laik içkinliğin hegemonyasına maruz kalan dini aşkınlık alanına ya da her ikisine birden atılmıştır. Bu yaklaşım, dini ve laiklik arasındaki *antagonist ikili muhalefetin* modern icadının anahtarıdır [9, s.998].

Sonuç olarak Aydınlanma döneminin anti-klerikalizmi, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları devlet politikalarına katılım talep eden yeni toplumsal tabakaların siyasi alana çıkmasına katkıda bulundu. Bu tabakaların temsilcileri, biriken teorik mirastan uzaklaşarak, milliyetçi, sosyalist ve liberal nitelikte yeni kavramların duygusal vaizleri haline geldi. Bu kavramlar tarafından sunulan gelecek dünya düzeni vizyonlarının her biri, mevcut devlet inşasına ve dünya siyasetine bir alternatif olarak sunulmaktaydı. Bu fikirler, aynı zamanda, onları bir tür “laik din” olarak görmemize izin veren bir dizi değişmez dogmaya dönüşme eğilimindeydi [10, s.46].

Benedict Anderson’a göre, modern öncesi çağın dini cemaatleri belirli bir bölgeye bağlı değildi: Küresel olan bu cemaatler, kutsal diller ve ortak kutsal metinler ile birleşir, neredeyse sınırsız yayılma sağlayabilirlerdi [11, s.36]. Birleştirici diller Latince, Arapça, Eski Slavca ve kutsal metinlerin diğer dilleriydi. Ancak, Orta Çağların sonlarına doğru, ulusların ve bölgelerin kutsallaştırılmasına geçişi öngörerek “dinlerin bölgeselleşmesi” süreci başladı [11, s.41].

Bu bölgeselleşmenin açık tezahürlerinden biri, Batı Hristiyan dünyasının ortak dili olan Latince’nin Avrupa’nın pek çok ulusal dili ile değiştirilmesiydi. Artık on sekizinci yüzyılda milliyetçilik bir anlamda dinin kapsamlı bir dünya görüşü olarak yerini almış, doğaüstü olana inanç ifade etmeyen, ancak devletleşme ve arma, bayrak, ulusal bağımsızlık mücadelesinin kahramanlarının mezarı, vb. sembollerine kutsal bir önem kazandırdığı özel bir dine dönüşmüştü.

Milliyetçilik çerçevesinde, bilinmeyen askerlerin mezarlarındaki muhafızların değiştirilmesi, göndere bayrak çekme töreni, sadece belirli bir ülkeye mahsus ulusal bayramları kutlama gelenekleri gibi kendi yarı-dini ibadet ritüelleri geliyor. Milliyetçilik, bir devletin vatandaşı ile kendi toprakları arasındaki mistik bir bağlantının varlığından bahseder, her bir devletin vatandaşına sınırlarının dışında doğsa bile neden bu devlete bağlı kalması gerektiğini “açıklar” [12, s.110].

Ancak, milliyetçi açıklamalar tüm vatandaşlar için ikna edici değildi. Artık yirminci yüzyılın başlarında, dünya iki bölüme ayrılmıştı, Komünist Enternasyonal ortaya çıkmış ve farklı ülkelerin binlerce vatandaşı “kendi yönetimlerine” bağlılıklarını kaybetmiş ve sadakatini uzak ideolojik

merkezlere transfer etmişti. Böylece, Komünist ideoloji, milliyetçiliğin ilk rakibi oldu. Yalnızca birkaç ülke, gerçek anlamda ideolojik çelişkilerin etkisi altındaki parçalara ayrıldı [Güney ve Kuzey Vietnam, Güney ve Kuzey Kore, Batı ve Doğu Almanya, vb.]. Ancak, monolitik devletlerde bile ülkelerindeki hükümetlerle çatışan [bazen silahlı] güçlü muhalif hareketler vardı. Hem 1960'ların solcu teröristleri, hem de ideolojik nedenlerle SSCB'nin temsilcisi olan insanlar ve SSCB'de faaliyet gösteren çeşitli silahlı direniş grupları [Banderacılar, "orman kardeşleri"] buna örnek olarak verilebilir. Sayıları bile milliyetçi mitolojiyi baltaladığı için güçlü "iç düşmanların" varlığı, devletlerin otoriteleri tarafından örtbas edilmeye çalışılırdı. Ancak, bu güçlerin gerilla savaşımdan büyük ölçekli silahlı çatışmalara geçmeye yetecek yeterliliği yoktu.

Dinin Uluslararası Politika Araştırmalarında Yeniden Doğuşu

Gerçekte hiçbir zaman uluslararası ilişkilerde yerini kaybetmeyen din olgusu İran devrimi, Soğuk Savaşın bitimi, 11 Eylül olaylarından sonra yeniden tartışılmaya başlamıştır. Bu bağlamda soruların merkezinde dinin barış ve çatışmaya etkisi, dini hukuk ve normların diğer yönetim sistemleriyle uyumu ve birçok konuda dini aktörlerin etkileri yer almaktadır. Dini irrasyonel, sihirli ve hissi kabul eden Aydınlanma ön kabullerine bağlı olarak çoğu kişiyi dinin kamusal alanla uyumlu olmadığı ve çatışmanın anahtar faktörü olduğu düşüncesine itmiştir. Diğer taraftan aynı ön kabuller seküler olanı akıl, yönetimin farklı formları ve barışla özdeşleştirmiştir. Birçok bilim adamı bu *dikotomik çerçeveye* itiraz ederek "seküler"le "dini" olanın anlamca farklı olamayacağı yönünde antitez geliştirmişler. Ya da en azından din kategorisinin kökenleri "dini" olarak kabul edilen eylem ve tecrübeleri araştırmak için incelenmelidir [13, 2016].

Karl Löwith ilerlemedeki kavramların sadece Hıristiyan eskatolojinin sekülerleşmiş versiyonları olduğunu savunarak sekülerleşme anlatısını sorgulamaktaydı. Bununla birlikte, Hans Blumenberg, Löwith ile aynı fikirde değildi; ilerlemenin ve eskatolojinin önemli ölçüde farklı olduğunu ileri sürerek, önceki değişimin iç mekanizmalarına odaklanması ve ikincisinin dışsal bir değişim gücü gerektirdiğini ileri sürdü [14, s.69]. Dahası, Blumenberg Aydınlanma döneminde insanlığın yeni bir "kendini kanıtlama" çağına girdiğini ileri sürdü. Blumenberg'e göre, bu düşüncelerden yola çıkarak gelişim fikirleri, Hıristiyan söylemlere dayanmaktaydı, ancak bunları yansıtmak zorunda değildi.

Benzer bir argüman benimseyen Kubalkova, "uluslararası siyasi teoloji" dediği teorini Uİ teorisine sunmuştur. Hem materyalist motivasyonu hem de rasyonel olan "sözleşme kurallarının" mantığını eleştiren Kubalkova, uyulması gereken acil bir talebi içeren *kesin kurallar* içeren sistematik bir bakış açısının gerektiğini savunuyor. İnanç toplulukları "kapalı sistemler" in en açık örneği olabilir, ancak aslında Kubalkova, birçok toplumun bu özellikleri sergilediğini öne sürüyor. Öncelikle, modern toplumların tamamen rasyonel olmadıklarını, ancak hem sözleşmeli, hem de sözleşme tarzı olmayan kurallara dayandıklarını iddia eden Kubalkova, ikinci olarak, dini özü açısından değil, işlevi açısından anlama alternatifini sunar. Böylece, din, işlevsel olarak, rasyonel olmayan güçlerin kendilerini bireylere ve gruplara kabul ettirdiği ve davranışlarını yönlendirdiği "kesin kural" sosyal eylem sistemine bir örnek olarak tanımlanabilir [15, s.210].

11 Eylül 2001 olayları, yaygın inancın aksine, dünyadaki durumu kökten değiştirmede. Saldırının temel etkisi, dünyanın değiştiğinin aniden fark edilmesi oldu. Ancak, değişim süreci New York trajedisinden çok daha önce başlamıştı. Bu değişim derin kültürel ve tarihi köklere sahipti.

Gelecekteki dönüşümün potansiyeli Müslüman ülkelerinde birbiri ardına yabancı danışmanlar tarafından geliştirilen ekonomik reformların başarısızlığa uğradığı ve taklit modellerinin boşluğunun belirgin hale geldiği 1970'lerde oluşmaya başladı. Bunun başlangıcı olarak, 1978-1979 İran'daki İslam devrimini göstere biliriz.

Dinin dünya siyasetine “geri dönüşü” bazı Batılı alimleri vatandaşların sadakatinin devlete değil ulus ötesi dini topluluklara ait olduğu bir dönem sayılan “yeni Orta Çağ” [neomedievalism] hakkında konuşmaya zorladı. Bu dönemde, Orta Çağ'da olduğu gibi, fiziksel olarak devlet sınırlarını geçmeden, insanlar birbirleriyle doğrudan temas kurma fırsatına sahip olduklarından bölge önemli sayılmaz. Ayrıca, devletlerin çok rahat kontrol ettiği posta veya telefon gibi eski iletişim araçlarını kullanmaya da gerek yoktur. Bölge ile iletişimin kaybı, fiziksel temasın önemindeki düşüş, devlet dışı aktörlerin daha az kontrol edilebilir olmasını sağlar. Birçok siyaset bilimcisi, uluslararası ilişkiler hakkında değil, devletlerin, bir ya da birkaç devletin topraklarında yaşayan etnik grupların yanı sıra ulus ötesi aktörlerin etkileşime girdiği dünya politikaları hakkında konuşmayı tercih eder.

Çağdaş Uluslararası İlişkiler Paradigmaları Bağlamında Dini Aktörler

Din, dünya siyasetinde esas olarak iki yönden - inanç sistemi [dünya görüşü] ve kurumlar dizisi gibi ortaya çıkar.

“Din” kelimesinin bu iki anlamını temel alarak, dünya siyasetindeki dini faktörle kurumsal din faktörünü birbirinden ayırmak gerekir. “Kurumsal din” terimi, herhangi bir sosyal kurumda [Hristiyan kilisesi, Müslümanlar arasında ulema sistemi, Budistlerde sangha, vb.] yer alan örgütlü din anlamına gelir. Tecrübe, herhangi bir dinin, katı bir hiyerarşik örgütlenme [Katolik ve Ortodoks kiliseleri gibi] ima etmese bile, her zaman belirli bir kurumsal yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Farklı dinlerin kurumsal yapıları, bir seçenek olarak ya da sivil toplum kuruluşları benzeri örgütlerle dünya siyasi sürecine katılmaktadır. Dini örgütlerin faaliyetlerini dünya siyasetinde “dini etken” ile ilişkilendirmek, tamamen doğru görünmemektedir, çünkü dinin etkisinin dünya görüşü, tarikat veya deneyim olarak değil, örgütlerin etkisi şeklinde ortaya çıktığı problemin asılını teşkil etmektedir. Örneğin, dünya siyasetinde “Katolik faktörü” [genellikle kilisenin dışında gerçekleşen] ve “Katolik Kilisesi faktörü” arasında bir ayırım yapılmalıdır [12, s.109].

Daniel Levine ve David Stoll'a göre ulusötesi etkiler daha karmaşık ve çeşitli şekillerde gerçekleştiriliyor. Ağlar, klasik katolik modeli olan dikey ve hiyerarşik yapılardan, yansımadan ziyade benzemenin geçerli olduğu lideri olmayan modellere kadar değişen farklı biçimlerde olabilir [16, s.73]. Özellikle, kurtuluş teolojisinin kesin bir ortaya çıkış zamanı yoktur. “Bunun yerine, eşzamanlı yaratma ve gayri resmi benzeme temelinde, rahip ve sıradan insan grupları bölge genelinde aynı anda yeni fikirler ve değişim kalıplarını denemeye başladıklarında ortaya çıkıyor” [16, s.74]. Aynı şekilde İslami siyasal gruplar, “beyaz Aryan direniş” grupları tüm dünyada ortaya çıkıyor ve hareket ediyor. Tabii ki, bu tür organizasyonların sayısı arttıkça birbirleriyle temas kurabilir ve odak noktaları oluşturabilirler.

Dış politika yapımında dini aktörlerin katkısı olan devletlere ek olarak, uluslararası ilişkiler, aynı zamanda dini inançları merkezi olarak bilgilendiren birkaç önemli devlet dışı aktöre de sahiptir; bunlar çoğunlukla neredeyse evrensel sayılabilecek üye devlete sahip, dünyanın en büyük ve en kapsamlı kuruluşu olan Birleşmiş Milletler'e odaklanmaktadır. Birleşmiş Milletler bu tür politikaları izlemenin kilit bir odak noktasıdır. Bunların arasında dini yönelimleri sırasıyla Roma

Katolikliyi, İslam ve Katolik olmayan Hristiyanlık olan üç aktör: Kutsal makam - Vatikan [ve daha genel olarak Roma Katolik Kilisesi], İslam İşbirliyi Teşkilatı [İİT], ve Dünya Kiliseler Konseyi [DKK] en öne çıkanlarıdır. Ayrıca, Bahailer gibi farklı inançlardan diğer dini ulusötesi aktörler de vardır.

Genel olarak, uluslararası ilişkilerde aktif olan ulus ötesi devlet dışı dindar aktörlerin çeşitli örnekleri dönüştürülmüş bir din politikasının çarpıcı işaretlerinin olduğunu belirtmektedir ki buna göre, kimlik, hayal gücü ve arzunun dini kaynakları, geniş ve büyüyen toplumlar arasında canlandırılıyor ve dini güç biçimleri, dünya ulus devletlerin içinde, yanında ve ötesinde genişlemektedir. Bu dindarlığın yükselişi, modernite ve postmodernite ya da ulus-devletler ve küreselleşme ile ilgili tartışmaların gündemine din ve laikliğin anlamı hakkında yeni sorular yöneltmekle ulus-devletin kimlik oluşumu, meşru otorite veya normatif vizyon için *locus classicus* olduğu hakta geleneksel değerlerin çoğunu çürütmüş oldu [17, s.110].

Medeniyetler veya “dünyalar” hakkında konuşurken, “sadece dinlere” değil, dini ideolojilere [siyasi dinlere] dayanan uluslararası dinsel topluluklardan bahsettiğimizi vurgulamalıyız. İnsanların herhangi bir dine inandıkları gerçeği politik bir mesele değildir. Zamanımızdaki dinler yönetim dahil bir dinin ardıcılıları, kendilerini öncelikle devletlerinin sadık vatandaşları olarak hissettiklerinde ulus ötesi topluluklar oluşturmaz [8].

Dini ideolojiler orijinal dinlere yalnızca uzaktan benzemesine rağmen, kitlesel politik eylemlerin temelini teşkil etmektedir. Siyasi dinlerin destekçileri, “kendi” ve “yabancı” arasındaki bir karşılaşma arenası olarak dünyayı dualist olarak algılamaya içkindir. Siyasal veya politikleşmiş din, dinin politikaya uygulanmasına izin veren bir ideolojidir. Siyasi dinler, dinin, politik eylemin doğrudan temeli olamaması sebebiyle ortaya çıkmıştır [12, s.116].

Vatikan, DKK ve İİT Birleşmiş Milletler’de inanca dayalı faaliyetlerin önemli odak noktalarıdır. Bu kuruluşların tümü, bu durumu özü hem inanç seçmenleri, hem de daha geniş bir uluslararası topluluk adına adalet ve insan hakları hedeflerini izlemek olan dış politikaları için kilit bir forum olarak kullanıyor. Ancak, bu ulus ötesi devlet dışı aktörler, Birleşmiş Milletlere yalnız “dini” kaygı olarak adlandırılabilir konulara odaklanmıyor. Bunun yerine, dar dini hedeflerin peşinden koşmak için sadece dine dayalı argümanların kullanılmasından daha başarılı olması muhtemel olan pragmatik politikalarla fiili siyasi aktörler olarak hareket ederler [18].

Kutsal makam/Vatikan, DKK ve İİT vaka çalışmaları, bu kurumların, en büyük ve en etkili uluslararası yönetim kuruluşu olan Birleşmiş Milletler’in, liderler, diplomatlar ve politika yapımcılar dahil olmak üzere etkili insanlara kurumsallaştırılmış erişim sağlamalarını oluşturacak şekilde konumlandırılmış olması anlayışına dayalı olarak faaliyetlerini Birleşmiş Milletler’de odakladıklarını göstermektedir.

Bu devlet dışı dini aktörler, Birleşmiş Milletlerde, kayıtlı binlerce seküler sivil toplum kuruluşu [STK] dahil diğer organizasyonel yapı türlerine benzer şekilde, stratejik, hedef odaklı aktörler gibi örgütlenmekte ve çalışmaktadır. Bunun nedeni, Birleşmiş Milletler’in seküler STK’ları gibi devlet dışı dini aktörler de tipik olarak iki ana stratejiyi benimser: ittifak oluşumu ve uzmanlaşma. Bu taktikleri, oligopolistik bir STK pazarında rekabet etmeleri gerektiğine göre hedeflerini denemek ve elde etmek için bir dış politika stratejisinin parçası olarak benimsiyorlar [19, s.38].

Birleşmiş Milletler’deki devlet dışı dini aktörlerin bu tutumları, onları birbirine bağlayan

genel bir gerçeği vurgulamaktadır: her biri, farklı dine dayalı bakış açılarıyla rekabet eden kaygılar ve hedefler doğrultusunda faaliyet gösteren, normatif “ilerici” ve “muhafazakar” bakış açılarına sahiptir. Kimlik, inançlar ve hedefler üzerine müzakereler çok önemlidir, çünkü dini gruplar arasında olduğu kadar, gruplar dahilinde de güç ilişkilerini etkileme potansiyeli vardır.

Sonuç

Yukarıda belirtilen hususlar ışığında dünya siyasetinde dini söylemin yükseldiği sonucuna vara biliriz. Küreselleşme yeni kimliklere aracılık yaparak ve dünyada farklı dini diaspora birliklerini birbirine sık bağlayan ve ilişkilendiren kimlikler dahil eski kimlikleri ise pekiştirerek küresel olanla dünyanın farklı ülkelerinde yerel olanı bağlamakta yardımcı olmuştur. Bu küresel-yerel bağlantılar ve diaspora birlikleri iç siyaset tartışmalarını ırklar arası ilişkiler, azınlık hakları, ve çok inançlı ilişkiler üzerinden dönüştürmektedirler.

Vestfalya paradigmasını izleyen Aydınlanma, dinlerin yükselişini, din kimliğini belirli bir zaman diliminde sıkıştırmış olsa da, aynı zamanda, dinin direnişini de beraberinde yükseltmiştir. İran Devrimi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 11 Eylül saldırılarıyla akademik camiada da dinin dünya siyasetinde yeniden doğuşu yorumunda söylemler artış göstermeye başlamıştır. Ancak bu söylemlerin dogmatik bir dini canlanma şeklinde değil, dini ideoloji zemininde yükseldiğini görüyoruz. Dinin siyaset için meşruiyet sağlaması, sonuçta dini ideolojilerin siyasileştirilmesine ve bu söylemlerin özellikle son dönemlerde yükselişe geçmesine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

1. Shuriye, A.O. “The Failed Assumptions of Some Social Scientists on the Role Of Religion In International Relations” // International Journal Of Humanities And Social Science, c. 1, sy. 3, s. 11-17, 2011.
2. Wilson, E. After Secularism: Rethinking Religion in Global Politics. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2012.
3. Skinner, Q. The Foundations of Modern Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
4. Held, D. Democracy and Global Order. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1995.
5. May, S., Wilson, E.K., Baumgart-Ochse, C. & Sheikh, F. “The Religious as Political and the Political as Religious: Globalisation, Post-Secularism and the Shifting Boundaries of the Sacred” // Politics, Religion & Ideology, c. 15, sy. 3, s. 331-346, 2014.
6. Cavanaugh, W. “‘A Fire Strong Enough to Consume the House’: The Wars of Religion and the Rise of the State” // Modern Theology, c. 11, sy. 4, s. 397-420, 1995.
7. Casanova, J. “The Secular, Secularizations, Secularisms”. Rethinking Secularism, Ed. C. Calhoun, M. Juergensmeyer ve J. VanAntwerpen. Oxford: Oxford University Press, 2011.

8. Mavelli, L. "Security and Secularization in International Relations" // *European Journal of International Relations*, c. 18, sy. 1, s. 177-199, 2012.
9. Pabst, A. "The Secularism of Post-Secularity: Religion, Realism, and The Revival Of Grand Theory in IR" // *Review of International Studies*, c. 38, sy. 5, s. 995-1017, Aralık 2012.
10. Zonova, T. "Svetskie Religii i Diplomaticheskaya Kontsepsiya Balansa Sil" // *Sravnitel'naya Politika (Comparative Politics)*, c. 2, sy. 4, s. 45-49, 2011.
11. Anderson, B. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Moskova: Kanon-Press, 2001.
12. Mitrofanova, A. "Religioznyy Faktor v Mirovoy Politike i Problema 'Tsivilizatsiy'" // *Vek Globalizatsii*, sy. 1, s. 109-120, 2008.
13. Schwarz, T.B. and Lynch, C. "Religion in International Relations". *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, Kasım 2016 / URL: (erişim tarihi 15.03.2018)
<http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-122#acrefore-9780190228637-e-122-div1-6>
14. Wallace, R.M. "Progress, Secularization And Modernity: The Löwith-Blumenberg Debate". *New German Critique*, 22, s. 63-79, 1981.
15. Lindsay, J. "Learning from their Mistakes: Some Implications of International Relations Scholarship for the Study of Religion" // *Journal of Contemporary Religion*, c. 29, sy. 2, s. 203-218, 2014.
16. Levine, D.H., Stoll, D. "Bridging the Gap Between Empowerment and Power in Latin America", *Transnational religion and fading states*, Ed. S. Rudolph, J. Piskatori. Boulder: Westview, 1997.
17. STOLOW, J. "Transnationalism and the new religio-politics. Reflections on a Jewish Orthodox case" // *Theory, Culture, & Society*, c. 21, sy. 2, s. 109-137, 2004.
18. Haynes, J. "Religion in Foreign Policy". *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.380 / 2017, Temmuz
19. Hopgood, S. & Vinjamuri, L. "Faith in markets", *Sacred aid: Faith and humanitarianism*, Ed. Michael Barnett & Janice Gross Stein. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Bəhlul Əliyev, Zeki Arslantürk
**DİNİN DÜNYA SİYASƏTİNDƏ YENİDƏN MEYDANA
 GƏLMƏSİ**

XÜLASƏ

Bəşəriyyət tarixində din cəmiyyətin sosio-politik inkişafında hər zaman güclü faktor olmuşdur. Müzəffər qloballaşma yürüşünün dünyada dinin rolunu azaltması və dinin ictimai varlığın kənarına sıxışdırılması düşüncəsi ilə dini kimlik dünyanın sosial inkişafının idealları da daxil olmaqla həqiqi sosial münasibətlər aləmində həyata keçməyən ümidlərin və istəklərin bir ifadəsi halına gəlir. Beləcə, din istiqrarlı şəkildə əleyhinə çıxdığı qloballaşma problemlərinin həllində aktiv rol alır. Ümumiyyətlə, qarışıq üfüqi və institusional əlaqələr sisteminə malik olan din faktoru birləşdirici bir ideya və qlobal tendensiyaları nizama salmaq üçün effektiv bir vasitə kimi görülməkdədir.

Bu məqalədə dünya siyasətində dini aktorların təsirləri *restavrativ dini narrativ* nəzərindən tədqiq olunmuşdur.

Bahlul Aliyev, Zaki Arslanturk
RESURGENCE OF RELIGION TO GLOBAL POLITICS

ABSTRACT

Throughout human history, religion has always been a powerful factor in the socio-political development of society. The triumphant march of globalization has diminished the role of religion in the world and, with the idea of pushing religion to the edge of social existence, religious identity becomes an expression of hope and aspirations that do not occur in the real world of social relations, including the ideals of social development of the world. Thus, religion assumes an active role in solving the problems of globalization, which it consistently opposes. Often, the phenomenon of religion, which has a complex system of horizontal ties and institutional relations, is seen as a unifying principle and can be an effective tool to regulate global trends.

In this study, the effects of religious actors in world politics are examined in the context of *increasing religious restorative discourse* in social sciences.